

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Τμήμα Φιλολογίας

ΕΠΙΠΕΔΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

2^η ΔΙΑΛΕΞΗ
Π. ΓΑΚΗΣ
gakis@sch.gr

Ερωτήσεις

- Τι είναι γραμματική;
- Τι σας ενοχλούσε στη γραμματική στο σχολείο;
- Πώς θέλετε να διδάσκετε η γραμματική;
- Αποκλείονται τα λάθη από τη γραμματική;

Γραμματική

- Σύμφωνα με τις πρόσφατες θέσεις της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, η **γλώσσα** είναι κατά βάση ένας **κώδικας**, δηλαδή ένας μηχανισμός παραγωγής **μηνυμάτων**.
- Η αντίληψη όμως αυτή σημαίνει ότι **το σύνολο της γλωσσικής παραγωγής που μοιάζει να είναι άπειρο**, ανάγεται τελικά σε ένα **σύστημα**, δηλαδή σε ένα σύνολο στοιχείων και αρχών το οποίο εύκολα μπορεί να **κατακτηθεί** από τα **άτομα/ομιλητές της γλώσσας**.
- Το **σύστημα αυτό που αποκαλείται γραμματική**, **δεν υπάρχει ως αυτοσκοπός**, αλλά έχει ως κύρια λειτουργία του την **επίτευξη της επικοινωνίας**

Γραμματική

- Καλή γνώση της γραμματικής **σημαίνει όχι μόνο την παραγωγή ορθών προτάσεων** αλλά κυρίως προτάσεων που προσαρμόζονται στις περιστάσεις και τα δεδομένα του περιβάλλοντος και οδηγούν στην επίτευξη **αποτελεσματικής επικοινωνίας**.
- Οι απόψεις αυτές οδηγούν σταδιακά στη δημιουργία μιας νέας αντίληψης για τη γραμματική, η οποία από **τυπική γνώση** μεταβάλλεται σταδιακά σε δημιουργική - επικοινωνιακή δεξιότητα και η οποία χαρακτηρίζεται ως **επικοινωνιακή γραμματική**

Σχολική γραμματική (αρχές)

- Το γλωσσικό μάθημα οφείλει να ακολουθεί τις βασικές αρχές της επικοινωνιακής - κειμενοκεντρικής προσέγγισης
- η γλωσσική διδασκαλία θεμελιώνεται πλέον στην έννοια του κειμένου, προφορικού ή γραπτού, ως ευρύτερης γλωσσικής δομής που περιλαμβάνει **ακολουθίες προτάσεων με τις οποίες μεταβιβάζονται και γίνονται κατανοητά τα νοήματα / σημασίες.**
- Υπό τις συνθήκες αυτές, η γλωσσική διδασκαλία φαίνεται πλέον να παίρνει τον χαρακτήρα μιας διαδικασίας που αποσκοπεί:
 1. στην **εξοικείωση** των μαθητών με τους **τρόπους οργάνωσης** των κειμένων και
 2. με την **καλλιέργεια** εκείνων των **δεξιοτήτων** που απαιτούνται για την πρόσληψη και παραγωγή επικοινωνιακού λόγου

Γλώσσα

- Σύμφωνα λοιπόν με την επιστημονική αντίληψη που επικρατεί στην εποχή μας (Μήτσης 2009 & 2015, Nation 2001, Swan 2007) **η γλώσσα**, ως πολύπλοκο φαινόμενο που χρησιμοποιείται για μεταβίβαση σημασιών / νοημάτων, **διαθέτει τρεις διακρινόμενες διαστάσεις** ως εξής:
 1. Μορφή
 2. Σημασία
 3. Χρήση

Μορφή

- Η αναγκαιότητα **υλοποίησης των σημασιών**, ή αλλιώς του περιεχομένου της γλώσσας, καθιστά αναγκαία την **ύπαρξη της μορφής**, δηλαδή μιας σειράς **γλωσσικών στοιχείων ή γραμματικών τύπων** με τους οποίους δηλώνονται αλλά και μεταβιβάζονται οι σημασίες. Την **ορθότητα** των μορφών την καθορίζουν **γραμματικοί κανόνες** της κάθε γλώσσας
- Η μεταβίβαση βέβαια της σημασίας επιτυγχάνεται με την **προϋπόθεση** ότι ο συνομιλητής **διαθέτει γνώση του ίδιου γλωσσικού συστήματος**, δηλαδή κατέχει τη γραμματική της ίδιας γλώσσας, πράγμα που του επιτρέπει να γνωρίζει τους **συμβολισμούς των μορφικών στοιχείων**, δηλαδή των γραμματικών τύπων που χρησιμοποιεί ο ομιλητής (σε όλα τα επίπεδα: φωνητική, φωνολογία, μορφολογία και σύνταξη)

Σημασία

- **Σημασία**, είναι το **νόημα που προσλαμβάνει στη γλώσσα μια συγκεκριμένη μορφή**, δηλαδή μια γραμματική δομή (όπως είναι π.χ. η λέξη, η φράση, η πρόταση κλπ.) σε επίπεδο συστήματος, δηλαδή προτού χρησιμοποιηθεί από τον ομιλητή και **χωρίς συσχετισμό** με το **περιβάλλον και την κατάσταση επικοινωνίας**
- Η σημασία ως εσωτερική διαδικασία που καταγράφεται στο μνημονικό πεδίο των ομιλητών, αποτελεί ιδιαίτερο επίπεδο ανάλυσης της γλώσσας το οποίο καλείται σημασιολογία

Χρήση

- Χρήση είναι η **παραγωγή λόγου** και η ανταλλαγή μηνυμάτων, δηλαδή γλωσσικών μορφών (άρα και αντίστοιχων σημασιών) μεταξύ των συνομιλητών και η προσαρμογή τους στο εκάστοτε περιβάλλον με στόχο την **επίτευξη αποτελεσματικής επικοινωνίας**.
- Η χρήση περιλαμβάνει κατά βάση το επίπεδο της **πραγματολογίας**, του τομέα δηλαδή που συνδέει τα γλωσσικά στοιχεία ως μορφές και σημασίες με το περιβάλλον και τον έξω κόσμο (Κανάκης 2007)

Σύντομο ιστορικό

- ο τα μοντέλα γλωσσικής διδασκαλίας που χρησιμοποιήθηκαν μέχρι σήμερα στο εκπαιδευτικό μας σύστημα περιλαμβάνουν:
 1. Το **παραδοσιακό μοντέλο** περιοριζόταν αποκλειστικά στη διάσταση της μορφής και περιλάμβανε τους τομείς: φωνητική και μορφολογία. Η **σύνταξη** και η **σημασιολογία** (ως λεξικό) αποτελούσαν ανεξάρτητους κλάδους που **δεν συμπεριλαμβάνονταν** στη γραμματική
 2. Το **δομικό μοντέλο** (που εφαρμόστηκε αποκλειστικά από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1980 μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα), **περιορίστηκε επίσης στη διάσταση της μορφής**. **Απέριπτε τη συστηματική διδασκαλία της γραμματικής** θεωρώντας ότι οι **γραμματικοί κανόνες αφομοιώνονται** επαρκώς από τους μαθητές μόνο με τη **χρήση παραδειγμάτων**, δηλαδή με τη **συνεχή άσκηση** και γενικά με μια διαδικασία **δαισθητικού τύπου**

Σύντομο ιστορικό

- 3. Το επικοινωνιακό μοντέλο.** Το μοντέλο αυτό που εμφανίζεται στα μέσα της δεκαετίας του 1970 ως ανανεωτική κίνηση στον τομέα της γλωσσικής διδασκαλίας, χωρίς να απορρίπτει τις βασικές αρχές των προηγούμενων, επιχειρεί ωστόσο μια **ριζική μεταβολή** στην αντιμετώπιση του γλωσσικού φαινομένου.
 - Αποσκοπεί πρωτίστως στην προβολή του κοινωνικού και σκόπιμου χαρακτήρα της γλώσσας, καθώς και στην ανάδειξη μιας επικοινωνιακής / κειμενοκεντρικής αντίληψη

Επικοινωνιακή γραμματική

- Η γλώσσα χρησιμοποιείται από τους ομιλητές για την **επίτευξη επικοινωνίας**, για την επιτέλεση δηλαδή σειράς λειτουργιών επικοινωνιακού τύπου όπως είναι π.χ. να ρωτούν, να ζητούν πληροφορίες, να εκφράζουν τις ευχαριστίες, τα παράπονα ή τη δυσαρέσκειά τους, να ζητούν διευκρινίσεις, να προσφέρουν κάτι, να διατυπώνουν σκέψεις, να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, να συμβουλεύουν, να προτρέπουν, να διατάζουν, να προειδοποιούν, να επιβραβεύουν, να δηλώνουν αντιρρήσεις
- Η γραμματική της γλώσσας, δεν συνιστά αυτοσκοπό αλλά μέσο που συμβάλλει, με δημιουργικό τρόπο, στην επίτευξη αποτελεσματικής επικοινωνίας. Γνωρίζω μια γλώσσα δεν σημαίνει απλώς ότι μπορώ να λέω ή να γράφω κάποιες γραμματικά ορθές προτάσεις, αλλά προπάντων ότι είμαι σε θέση να διατυπώνω κάθε φορά το μήνυμα κατά τρόπο που θα με οδηγήσει σε επαρκή συνεννόηση με τον συνομιλητή μου

Επικοινωνιακή γραμματική

- Μονάδα της επικοινωνίας, άρα και του επικοινωνιακού μοντέλου είναι το **εκφώνημα**
- Με τον όρο εκφώνημα εννοούμε οποιοδήποτε γλωσσικό στοιχείο (λέξη, φράση, πρόταση κ.λπ.) που διαθέτει ολοκληρωμένο νόημα σε επίπεδο γλωσσικής χρήσης.
- Με λίγα λόγια, η μονάδα στην επικοινωνιακή προσέγγιση έχει **ως βάση τη σημασία** και **όχι τη μορφή**, όπως συνέβαινε με τα προηγούμενα μοντέλα γλωσσικής διδασκαλίας, (το παραδοσιακό και το δομικό)

Παράδειγμα

- **Δάσκαλος:** Ποιος απουσιάζει από το μάθημα σήμερα;
- **Μαθητής Α':** Ο Νίκος.
- Η απάντηση του μαθητή, αποτελεί εκφώνημα, δηλαδή γλωσσικό στοιχείο που διαθέτει σημασία, δηλαδή **πλήρες νόημα** αφού με βάση την περίπτωση επικοινωνίας και τα συμφραζόμενα το πλήρες νόημα του εκφωνήματος είναι ότι: σήμερα απουσιάζει από το μάθημα ο Νίκος.
- Ωστόσο, η απάντηση αυτή του μαθητή **δε συνιστά από άποψη μορφής ολοκληρωμένη πρόταση** και γι' αυτό δεν θα τη χαρακτήριζαν ως πλήρη πρόταση ούτε το παραδοσιακό, ούτε το δομικό μοντέλο.

Επικοινωνιακή γραμματική

- Ο φυσικός **ομιλητής** μιας γλώσσας προβαίνει κατά σειρά στις ακόλουθες ενέργειες:
 - I. **Συλλαμβάνει** αρχικά ένα **γενικό νόημα** και καθορίζει την επικοινωνιακή λειτουργία που επιθυμεί να επιτελέσει
 - II. **Εκτιμά** τα **δεδομένα** της περιστασης επικοινωνίας (οι συνομιλητές και οι μεταξύ τους σχέση, ο χώρος, ο τρόπος επικοινωνίας κ.λπ.)
 - III. **Επιλέγει τα κατάλληλα γλωσσικά στοιχεία**, δηλαδή τα στοιχεία μορφής τα οποία διατάσσει και τακτοποιεί σύμφωνα με τους κανόνες της γραμματικής
 - IV. **Παράγει** το σχετικό **εκφώνημα**

Επικοινωνιακή γραμματική

- ο **ακροατής** ακολουθεί μια πορεία αντίστροφη, ξεκινώντας από το εκφώνημα το οποίο είναι το μόνο στοιχείο που αρχικά διαθέτει.
- 1. **Παρατηρεί** τις γραμματικές **επιλογές** του **συνομιλητή** του, τις οποίες και **συνδέει** με τα **δεδομένα** της **περίστασης επικοινωνίας** και
- 2. κάνει μια **υπόθεση** για την επικοινωνιακή **λειτουργία** που αυτός **επιθυμεί** να επιτελέσει.
- 3. Με βάση την υπόθεση αυτή **ερμηνεύει** την αρχική **πρόθεση** του ομιλητή και δίνει ένα τελικό **νόημα** στο εκφώνημά του.
- 4. Αν το τελικό νόημα που έδωσε ο **ακροατής** στο εκφώνημα **ταυτίζεται** με το αρχικό νόημα που του έδωσε ο **ομιλητής**, τότε έχουν συνεννοηθεί και άρα **έχει επιτευχθεί η μεταξύ τους επικοινωνία**

Τι είναι γραμματική ικανότητα

Γραμματική ικανότητα

- Επομένως, η έννοια της **‘γραμματικής ικανότητας’** **δεν** ταυτίζεται πλέον μόνο με τη **γνώση** των **γραμματικών τύπων** και των αντίστοιχων **κανόνων** αλλά κυρίως με την ικανότητα της **επιλογής** κάθε φορά των πλέον **κατάλληλων** και **λειτουργικών** γραμματικών **τύπων** που ανταποκρίνονται στα δεδομένα του περιβάλλοντος και **διευκολύνουν** την επίτευξη των **επικοινωνιακών στόχων**, γεγονός που καθιστά τη γραμματική ικανότητα οργανικό τμήμα της γενικότερης επικοινωνιακής ικανότητας (Newby 1998, Ντάλτας 2003, Swan 2007, Yule 1996)

Βασικές διδακτικές αρχές

- Σε αντίθεση λοιπόν με το παραδοσιακό μοντέλο που στήριζε τη γραμματική διδασκαλία σε ουδέτερα, τυπικά και άψυχα παραδείγματα, η σύγχρονη επικοινωνιακή αντίληψη θεωρεί ότι βάση της διδακτικής διαδικασίας πρέπει να είναι τα αυθεντικά κείμενα και ο φυσικός λόγος των παιδιών, όπως αυτός παράγεται αβίαστα και υπό φυσιολογικές συνθήκες, στο πλαίσιο συγκεκριμένης κάθε φορά περιστασης επικοινωνίας

Βασικές διδακτικές αρχές

- η γραμματική πρέπει να διδάσκεται κατά τρόπο που να **υπηρετεί την επικοινωνία** και όχι ως αυτοσκοπός (**στόχος η αποτελεσματική επικοινωνία**)
- Η επικοινωνιακή διδασκαλία πρέπει να **συνδέει** τη γραμματική με το **περιβάλλον** και τις **περιστάσεις επικοινωνίας**. Η ορθή επιλογή **δεν είναι το** **αποτέλεσμα της γνώσης κάποιων γραμματικών κανόνων** αλλά η **εφαρμογή μιας σειράς αρχών πραγματολογικού τύπου**
- Η διδακτική διαδικασία πρέπει να είναι **ελκυστική, ευχάριστη** και **ενδιαφέρουσα** για τους **μαθητές** και αυτό σημαίνει κατά βάση ότι πρέπει να στηρίζεται σε **κείμενα** και **δραστηριότητες** που ανταποκρίνονται τόσο στην ηλικία όσο και στα ιδιαίτερα **ενδιαφέροντά** τους

Βασικές διδακτικές αρχές

- Οι γραμματικοί κανόνες πρέπει να συνιστούν ανακάλυψη των ίδιων των μαθητών, που θα προκύπτει φυσικά και αβίαστα μέσα από τη μελέτη και ανάλυση της δικής τους γλώσσας (**επαγωγική μέθοδος**)
- Η **μάθηση** δεν συμβαδίζει και δεν ακολουθεί κατά γράμμα τη **διδασκαλία**. Πιο συγκεκριμένα, ενώ η **διδασκτική διαδικασία** είναι από τη φύση της **συστηματική, γραμμική** και προσθετική, η **μάθηση** είναι **μη γραμμική**, δηλαδή **ολιστική, πολύπλοκη** και **πολυδιάστατη**
- οι μαθητές πρέπει να έχουν συχνές ευκαιρίες για **σύνδεση** των γραμματικών **δομών** με τα **δεδομένα** του περιβάλλοντος και τους επικοινωνιακούς στόχους των ομιλητών αλλιώς η **γραμματική θα είναι γι' αυτούς μια αδιάφορη και πληκτική ενασχόληση**

Τελικά....

- Γενικά, η **γραμματική διδασκαλία** πρέπει να καθιστά τους μαθητές ικανούς, ώστε να **εντάσσουν στον λόγο τους, γραπτό και προφορικό, το υπό διδασκαλία φαινόμενο με φυσικό τρόπο.** **Αν η ικανότητα των μαθητών μας περιορίζεται μόνο σε εφαρμογές μέσω των τεστ ή σε συνειδητή παραγωγή του** ύστερα από σκέψη και προβληματισμό, αυτό αποτελεί σημάδι ότι χρειάζονται περισσότερη πρακτική άσκηση που να συνδυάζει ισόρροπα τη μορφή, τη σημασία και τη χρήση
- η επαρκής **εκμάθηση** ενός φαινομένου επιτυγχάνεται ύστερα από **πολλαπλή επαφή** μαζί του και υπό την προϋπόθεση ότι το υποκείμενο θα το συναντήσει πολλές φορές και μάλιστα σε ποικίλα περιβάλλοντα και υπό διαφορετικές κάθε φορά συνθήκες

Γραμματική Κλαίρη - Μπαμπινιώτη

- **Σύγχρονη**, επιστημονική και έγκυρη Γραμματική της Νέας Ελληνικής
- Περιλαμβάνει **Γραμματική** και **Σύνταξη μαζί**
- Δίνει **έμφαση** στη **χρήση** της γλώσσας μέσα από χιλιάδες παραδείγματα, σχόλια και ερμηνείες της δομής και της λειτουργίας της Νέας Ελληνικής
- Αναδεικνύει την **πολυμορφία** και τη **δυναμική** της γλώσσας μας
- Ο αναγνώστης οδηγείται να "**ανακαλύψει**" τη γλώσσα, να **καταλάβει** τους **μηχανισμούς** της και να τους αξιοποιήσει δημιουργικά –
- **Αναδιάρθρωση** της παραδοσιακής γραμματικής ύλης σε **επικοινωνιακή** βάση

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

Γενικά

Ο ομιλητής καλύπτει γλωσσικά τρεις κύριες επικοινωνιακές του ανάγκες, οι οποίες αντιστοιχούν σε τρεις γλωσσικές λειτουργίες: να πληροφορήσει γενικώς για κάτι (**απόφαση**), να ζητήσει πληροφορίες (**ερώτηση**) και, τέλος, να ζητήσει από τον συνομιλητή ή από ένα τρίτο πρόσωπο να κάνει κάτι, δίνοντας ο ίδιος εντολές, εκφράζοντας παράκληση κ.λπ. (**προσταγή/παράκληση**).

Για την πραγμάτωση των αναγκών του αυτών, ο ομιλητής έχει στη διάθεσή του τρεις τύπους προτάσεων: τις **αποφαντικές προτάσεις**, τις **ερωτηματικές προτάσεις** και τις **προστακτικές προτάσεις**, με φανερό τον πρωτοτυπικό συσχετισμό τού κάθε τύπου προτάσεων με τις αντίστοιχες λειτουργίες:

Αποφαντικές προτάσεις	→ απόφαση
Ερωτηματικές προτάσεις	→ ερώτηση
Προστακτικές προτάσεις	→ προσταγή/παράκληση

Ωστόσο, παρά την πρωτοτυπική αυτή σχέση, η κάθε επικοινωνιακή λειτουργία μπορεί να δηλωθεί και με άλλους τύπους προτάσεων, όπως θα φανεί σε όσα ακολουθούν.

**Τίποτε δεν είναι απόλυτο στην
επικοινωνία**

ΑΠΟΦΑΝΣΗ

Η απόφαση είναι η κύρια γλωσσική λειτουργία, με την οποία ο ομιλητής αναφέρεται σε καταστάσεις και γεγονότα που πιστεύει ότι είναι αληθή. Ο ομιλητής μπορεί να εμφανίζει τα γεγονότα με διαφορετικό βαθμό βεβαιότητας ή να δηλώνει την αναγκαιότητα πραγματοποίησής τους (βλ. «Τροπικότητα» § 56-88).

Ο ομιλητής, όταν συγκροτεί τις αποφαντικές προτάσεις, δίνει δύο ειδών πληροφορίες: α) τη γνωστή πληροφορία, που ο ομιλητής θεωρεί ως δεδομένη, δηλαδή γνωστή στον συνομιλητή, και β) τη νέα πληροφορία, την οποία ο ομιλητής θεωρεί ως μη γνωστή στον συνομιλητή. Και οι δύο δηλώνονται είτε με την κατάλληλη σειρά των όρων είτε με την κατάλληλη συντακτική δομή ή, τέλος, και με τον επιτονισμό (βλ. «Λειτουργική προοπτική της πρότασης» § 319-336).

Αν και υπάρχει σαφής συσχετισμός μεταξύ αποφαντικών προτάσεων και απόφασης, ο ομιλητής μπορεί να εκφράσει απόφαση και με άλλον τύπο πρότασης. Έτσι, η απόφαση, εκτός από τις αποφαντικές προτάσεις, δηλώνεται και με τις λεγόμενες ρητορικές ερωτήσεις (βλ. § 20):

Ποιος θα αμφισβητούσε ότι λέει την αλήθεια.

(ενν. «κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι λέει την αλήθεια»)

ΑΠΟΦΑΝΣΗ

Σπανιότερα, αντί αποφαντικής μπορεί να χρησιμοποιηθεί και προστακτική πρόταση (κοίτα, άκου, δεξ κ.λπ.):

Κοίτα θράσος! (ενν. «έχει μεγάλο θράσος»)

Αλλά και οι αποφαντικές προτάσεις, όταν χρησιμοποιούνται σε κατάλληλο περιβάλλον, μπορούν έμμεσα να δηλώσουν και τις άλλες δύο βασικές λειτουργίες: τής ερώτησης και τής προσταγής/παράκλησης:

Υποθέτω ότι πλήρωσες τους λογαριασμούς όταν έφυγες για διακοπές.
(ερώτηση)

Πολύ κρύο κάνει εδώ μέσα με το παράθυρο ανοιχτό. (παράκληση)

Είναι ώρα να φύγεις. (προσταγή/παράκληση)

Συχνά, η έμμεση ερώτηση και προσταγή με τις αποφαντικές προτάσεις λεξικοποιείται με τη χρήση των ρημάτων που δηλώνουν ερώτηση ή προσταγή/παράκληση ή και με τροπικά ρήματα (πρέπει, μπορεί κ.ά.), επιρρήματα και εκφράσεις (ίσως, πιθανώς, είναι ανάγκη, είναι πιθανό κ.λπ.):

Σε ρωτάω πού ήσουν χθες! (ερώτηση)

Σε παρακαλώ να μου πεις την αλήθεια. (παράκληση)

Θα ήθελα ένα ποτήρι νερό. (παράκληση)

Απαγορεύεται η είσοδος. (διαταγή)

Σε συμβουλεύω να δεχθείς την πρόταση. (συμβουλή)

Δεν πρέπει να μιλάτε στην τάξη. (προτροπή/συμβουλή)

Θα πας οπωσδήποτε να μου το φέρεις. (διαταγή)

ΕΡΩΤΗΣΗ

Η αίτηση πληροφοριών είναι η χαρακτηριστική λειτουργία των ερωτηματικών προτάσεων (γνήσιες ερωτήσεις), αλλά όχι η μόνη. Συχνά χρησιμοποιούνται στον λόγο εκφωνήματα με μορφή ερώτησης που όμως δεν επιζητούν απάντηση, αλλά λειτουργούν είτε ως εμφατικές αποφάνσεις (ρητορικές ερωτήσεις) είτε ως ευγενικότερες προσαγές και παρακλήσεις (ερωτήσεις προσαγής). Με άλλα λόγια, ο τύπος τής ερωτηματικής πρότασης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τις τρεις βασικές επικοινωνιακές δραστηριότητες (απόφανση, ερώτηση, προσαγή/παρακλήση):

Ήξερα εγώ ότι θα γίνει τέτοιο πράγμα; (ενν. «δεν ήξερα ότι θα γίνει τέτοιο πράγμα»)

Μου δίνεις λίγο νερό; (ενν. «δώσε μου λίγο νερό»)

Αυτές τις χρήσεις, που δεν έχουν ερωτηματική λειτουργία, τις ονομάζουμε ψευδείς ή οιονεί ερωτήσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ

Η επικοινωνιακή πράξη τής αίτησης πληροφοριών μπορεί να επιτευχθεί όχι μόνο με τον προτασιακό τύπο τής ερώτησης, αλλά –σε κατάλληλο περιβάλλον– και με εκφωνήματα που έχουν τη μορφή απόφασης ή ακόμη και προσταγής:

Πρέπει να καθορίσουμε τον τρόπο πληρωμής. (ενν. «πώς θα γίνει η πληρωμή;»)

Πες μου, σε παρακαλώ, την ημερομηνία. (ενν. «τι ημερομηνία έχουμε σήμερα;»)

ΕΙΔΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Όταν ο ομιλητής θέτει ερώτηση, ζητάει δύο ειδών πληροφορίες:

α. μπορεί να ζητάει να μάθει αν μια πληροφορία είναι αληθής ή ψευδής. Ζητάει δηλαδή να επαληθευτεί ή να διαψευστεί ορισμένη πληροφορία καταφατικά ή αρνητικά με *ναι* ή *όχι*. Η ερώτηση αυτή ονομάζεται **ερώτηση ολικής αγνοίας**:

Έφυγε ο Γιώργος;

β. μπορεί να έχει ελλιπείς πληροφορίες ως προς το πρόσωπο, τον χρόνο, τον τόπο κ.λπ., τις οποίες ζητάει να συμπληρώσει. Η ερώτηση αυτή ονομάζεται **ερώτηση μερικής αγνοίας**:

Πότε έφυγε ο Γιώργος;

Διαζευκτική σύνδεση ερωτήσεων ολικής αγνοίας

Συχνά ο ομιλητής χρησιμοποιεί μαζί την καταφατική και αρνητική ερώτηση με πλήρη ή ελλιπτική μορφή, τις οποίες συνδέει διαζευκτικά με τον σύνδεσμο *ή*. Εκτός της κανονικής διάζευξης, με τη δομή αυτή ο ομιλητής μπορεί να εκφράσει από επιθυμία ή ανυπομονησία μέχρι απειλή:

Θα διαβάσεις ή θα πας κινηματογράφο;

Θα κοιμηθείς ή δεν θα κοιμηθείς;

Θα κοιμηθείς ή όχι;

Θα μας αφήσεις ή δεν θα μας αφήσεις ήσυχους τώρα;

ΕΙΔΗ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

Αρνητική ερώτηση

Είδαμε ότι οι ερωτήσεις ολικής αγνοίας επιδέχονται θετική ή αρνητική απάντηση. Ωστόσο, όταν ο ομιλητής υποπτεύεται μια αρνητική απάντηση, τότε χρησιμοποιεί αρνητική ερώτηση:

Δεν πήγες στον γιατρό;

Δεν θυμήθηκες να μου φέρεις τις σημειώσεις;

Στα παραπάνω παραδείγματα ο ομιλητής πιστεύει ότι ο συνομιλητής αμέλησε ή δεν μπόρεσε να πάει στον γιατρό ή ξέχασε να φέρει τις σημειώσεις, χωρίς να αποκλείεται να διαψευστεί από την απάντηση.

Επίσης, ο ομιλητής καταφεύγει στη χρήση αρνητικής ερώτησης για να εκφράσει δυσαρέσκεια, ενόχληση για κάτι που δεν έγινε ή και υπόδειξη για κάτι που θα έπρεπε να γίνει:

ΡΗΤΟΡΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Ο ομιλητής μπορεί να χρησιμοποιήσει ρητορικές ερωτήσεις ολικής ή μερικής αγνοίας, αρνητικές ή καταφατικές. Όταν χρησιμοποιεί τις αρνητικές ρητορικές ερωτήσεις, στην πραγματικότητα προβάλλει με έντονο τρόπο την καταφατική απόφαση:

Ποιος δεν απολαμβάνει το ωραίο;

(ενν. «όλοι απολαμβάνουν το ωραίο»)

Και τι δεν του είπα για να τον πείσω;

(ενν. «τα πάντα του είπα»)

Εσύ δεν μου τα είπες αυτά; Εγώ πού να τα ξέρω;

(ενν. «Εσύ μου τα είπες αυτά. Εγώ δεν τα ήξερα»)

Αντίθετα, όταν χρησιμοποιεί καταφατική ρητορική ερώτηση, εκφράζει αρνητική απόφαση:

Ποιος μπορούσε να φανταστεί τις συνέπειες τής αποτυχίας του;

(ενν. «κανείς δεν μπορούσε...»)

Επίσης είναι φανερό ότι η αρνητική ή καταφατική ρητορική ερώτηση αντιστοιχεί κατά τρόπο αντίστροφο προς την καταφατική ή αρνητική απόφαση.

ΡΗΤΟΡΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Ο ομιλητής εκφράζει μέσα από τη ρητορική ερώτηση και την προσωπική του στάση (αρνητική τοποθέτηση προς το περιεχόμενο της απόφασης ή προσωπική εκτίμηση δεοντικού χαρακτήρα):

Θα μου υποδείξεις εσύ τι πρέπει να κάνω; Είσαι πολύ μικρός.
(αποδοκιμασία)

Δεν πας κι εσύ μαζί τους; (υπόδειξη)

Γιατί δεν με ειδοποίησες αμέσως; (επίπληξη)

Γιατί δεν βάζεις τα χρήματα στην τράπεζα, ώστε να παίρνεις και τους τόκους; (συμβουλή)

Με τη ρητορική ερώτηση ο ομιλητής μπορεί να εκφράσει και ευχή μη πραγματοποιήσιμη, η οποία αναφέρεται στο παρελθόν:

Γιατί να τον ακούσω;

(ενν. «μακάρι να μην τον άκουγα!»)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣΤΑΓΗΣ

Η ερώτηση που λειτουργεί ως έμμεση προσταγή ή παράκληση αναφέρεται στον συνομιλητή και συχνά χαρακτηρίζεται από τον δείκτη παρακαλώ ή από τη χρήση εκφράσεων τροπικότητας: μπορείς, θα μπορούσες, είναι δυνατόν κ.λπ. (βλ. § 69):

Μου δίνεις ένα ποτήρι νερό;

Μου δίνεις, σε παρακαλώ, ένα ποτήρι νερό;

Μπορείς να με βοηθήσεις να βρω ταξί;

Θα μπορούσες να χαμηλώσεις το ραδιόφωνο;

Ο ομιλητής μπορεί να χρησιμοποιήσει στο οικείο ύφος και απλή αρνητική ερώτηση για την έμμεση δήλωση τής παράκλησης:

Δεν πας να πάρεις καμιά μπίρα;

Η ΕΡΩΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΠΛΑΓΙΟ ΛΟΓΟ

Παραθεματική ερώτηση

Μπορούμε να παραθέσουμε την ίδια την ερώτηση αυτούσια (ευθεία ερώτηση), όπως διατυπώθηκε από τον αρχικό ομιλητή. Προσπαθούμε, δηλαδή, να αναπαραστήσουμε το αρχικό επικοινωνιακό γεγονός και να το δούμε από την οπτική γωνία του αρχικού ομιλητή, με τη διαφορά ότι χρησιμοποιούμε στην αρχή ή στο τέλος το κατάλληλο ρήμα (ρωτώ, λέω κ.λπ.) που δηλώνει ότι η ερώτηση μεταφέρεται από άλλη επικοινωνιακή κατάσταση η οποία περιέχει ευθεία ερώτηση:

– *Πού θα πας τέτοια ώρα;*

Η ευθεία ερώτηση μεταφέρεται αυτούσια:

«*Πού θα πας τέτοια ώρα;»*, τον ρώτησε.

Πλάγια ερώτηση

Μπορούμε να μιλήσουμε για την ερώτηση όχι με τα λόγια του αρχικού ομιλητή, αλλά όπως ακριβώς την αντιλαμβάνεται και τη μεταδίδει ο αφηγητής μέσα από τη δική του προοπτική. Στην περίπτωση αυτή, η ερώτηση εξαρτάται από το κατάλληλο ρήμα, κυρίως το ρωτάω και τα όμοια, και ονομάζεται πλάγια ερώτηση:

– *Πού θα πας τόσο αργά;*

Τον ρώτησε πού θα πάει/θα πήγαινε τόσο αργά.¹

Η ΕΡΩΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΠΛΑΓΙΟ ΛΟΓΟ

Εμφατική ερώτηση

Εμφατική θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τη χρήση τής πλάγιας ερώτησης, όταν ο ίδιος ο ομιλητής, αντί τής ευθείας ερώτησης, δίνει ιδιαίτερο βάρος στο ίδιο το ρήμα που εισάγει την ερώτηση, δηλαδή στο ρήμα *ρωτάω*, που από απλό ρήμα πλαγιασμού τής ερώτησης μετατρέπεται σε ιδιαίτερα προβεβλημένο στοιχείο συγκεντρώνοντας την προσοχή τού ακροατή-αναγνώστη. Στην περίπτωση αυτή, δεν μεταφέρει απλώς την ερώτηση, αλλά την προβάλλει στον λόγο:

– *Πού θα πας;*

Σε ρωτώ πού θα πας!

Η ΕΡΩΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΠΛΑΓΙΟ ΛΟΓΟ

Πλασματική πλάγια ερώτηση

Ορισμένα ρήματα, που συνδέονται με γνώση (απόκτηση, μεταβίβαση, απώλεια, ανάκληση κ.λπ.), συμπληρώνονται από εξαρτημένες προτάσεις που έχουν τη μορφή πλάγιας ερώτησης, με την έννοια ότι εισάγονται με ερωτηματικούς τύπους. Δεν είναι όμως γνήσιες πλάγιες ερωτήσεις, επειδή δεν μεταφέρουν πραγματική ερώτηση, αλλά αποτελούν μια μορφή απάντησης σε ένα ερώτημα υποθετικό. Τέτοια ρήματα είναι:

αγνώ	διηγούμαι	μαθαίνω	σκέπτομαι
ανακαλύπτω	εξηγώ	μαντεύω	συμπεραίνω
αποφασίζω	εξιχνιάζω	ξέρω	υποδεικνύω
γνωρίζω	θυμάμαι	ξεχνώ	υπολογίζω
διδάσκω	καταλαβαίνω	περιγράφω	φαντάζομαι

Αποφάσισε τι θα κάνεις.

Ανακάλυψα πώς λειτουργεί.

Σκέπτομαι πότε θα φύγω.

Δεν μπορείς να φανταστείς πόσο ωραία πέρασα.

ΠΡΟΣΤΑΓΗ

ΠΡΟΣΤΑΓΗ - ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ

Η επικοινωνιακή λειτουργία της προσταγής/παράκλησης συνδέεται, από τη φύση της, με τα φαινόμενα ευγένειας. Η ευγένεια είναι βασικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης συμπεριφοράς, αν και οι τρόποι με τους οποίους εκφράζεται (γλωσσικοί και μη γλωσσικοί) μπορεί να είναι εντελώς διαφορετικοί από κοινωνία σε κοινωνία. Στην πράξη, η άμεση προσταγή είναι πολύ σπάνια, εκτός από περιβάλλοντα στα οποία υπάρχει όχι μόνο σαφής ιεραρχία, αλλά και ανάγκη να δίνονται με σαφήνεια και να εκτελούνται με ταχύτητα εντολές.

ΠΡΟΣΤΑΓΗ - ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ

Στην Ελληνική, όπως και σε άλλες γλώσσες, η δήλωση τής προσταγής είναι έντονα γραμματικοποιημένα με ιδιαίτερους ρηματικούς τύπους, τους τύπους τής Προστακτικής (*γράφ-ε, διαβάσ-τε*). Οι ομιλητές όμως έχουν στη διάθεσή τους αρκετά μεγάλη ποικιλία γλωσσικών μέσων για να εκφράσουν την προσταγή και ακόμη μεγαλύτερη ποικιλία για να εκφράσουν την παράκληση, δηλαδή την ευγενική μορφή τής προσταγής. Η Προστακτική επίσης χρησιμοποιείται και για άλλες λειτουργίες εκτός από την προσταγή.

ΠΡΟΣΤΑΓΗ - ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ:	ΠΡΟΣΤΑΓΗ/ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ
Τύπος πρότασης: Αποφαντική	<i>Θα ήθελα μια πορτοκαλάδα (σας παρακαλώ). (ενν. «δώστε μου μια πορτοκαλάδα»)</i>
Ερωτηματική	<i>Αχ, Νίκο μου, το παράθυρο μπάζει! (ενν. «κλείσε, σε παρακαλώ, το παράθυρο») Μπορείς να φέρεις ένα κατσαβίδι; (ενν. «φέρε ένα κατσαβίδι!») Έρχεσαι λιγάκι εδώ;</i>
Προστακτική	<i>Δώσε μου το μολύβι σου! Να τηλεφωνήσεις αμέσως στην Ελένη!</i>

ΠΡΟΣΤΑΓΗ - ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ

ΤΥΠΟΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ: Επικοινωνιακή λειτουργία:	ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ
Απόφαση	<i>Άκου αυτόκίνητο που πήγε και αγόρασε! Κόλτα αυτοπεποίθηση! (ενν. «έχει υπερβολική αυτοπεποίθηση»)</i>
Ερώτηση	<i>Πες μου την τιμή πώλησης τού γιεν! (ενν. «ποια είναι η τιμή πώλησης τού γιεν;») Ανακοινώστε μας τους βαθμούς μας!</i>
Προσταγή/ Παράκληση	<i>Δώσε μου το μολύβι σου! Να τηλεφωνήσεις αμέσως στην Ελένη!</i>

ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ

Η βασική λειτουργία της Προστακτικής είναι να εκφράζει προσταγές. Δεν είναι όμως και η μόνη. Αντίθετα, η Προστακτική μπορεί να εκφράζει και απλή προτροπή ή την άδεια να κάνει ο συνομιλητής κάτι.

Η σχέση προσταγής και Προστακτικής μπορεί να παρασταθεί με τον Πίνακα που ακολουθεί:

Μορφή:	Με Προστακτική	Χωρίς Προστακτική
Επικοινωνιακή λειτουργία:		
Προσταγή	<i>Βγες!</i>	<i>Να βγεις!</i>
Παράκληση	<i>Βγες, σε παρακαλώ.</i>	<i>Σε παρακαλώ να βγεις.</i>
Προτροπή	<i>Βγες λίγο κι εσύ να ξεσκάσεις!</i>	<i>Ας βγεις/να βγεις λίγο κι εσύ να ξεσκάσεις!</i>
Παραχώρηση	<i>Άμα θέλεις, βγες.</i>	<i>Άμα θέλεις, να βγεις/ας βγεις!</i>

ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ

Η Προστακτική στα Ελληνικά έχει τύπους μόνο τού δεύτερου προσώπου (ενικού και πληθυντικού):

*γράφε - γράφετε / γράψε - γράψτε
βγαίνε - βγαίνετε / βγες - βγείτε¹.*

Αυτό οφείλεται στο ότι γνήσια προσταγή μπορεί να δώσει κανείς μόνο στον συνομιλητή του. Μπορεί, φυσικά, έμμεσα να δώσει προσταγή για κάποιο τρίτο πρόσωπο ή στον εαυτό του. Η Νέα Ελληνική, όπως και πολλές άλλες γλώσσες, χρησιμοποιεί άλλους τύπους για να επιτελέσει αυτήν τη λειτουργία²:

*Ο Νίκος να συμπληρώσει αμέσως την αίτηση.
Όσοι είναι έτοιμοι ας προχωρήσουν προς την έξοδο.*

ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΗ

Η Προστακτική είναι ‘άχρονη’, δεν έχει δηλαδή καθόλου τύπους που να διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τον χρόνο. Αυτό εξηγείται από το ότι, όταν κανείς δίνει μια εντολή, το γεγονός στο οποίο αναφέρεται (αυτό που ζητάει να γίνει) δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμη και έτσι, εξ ορισμού, τοποθετείται στο μέλλον. Οι τύποι που ονομάζονται παραδοσιακά Προστακτική Ενεστώτα και Προστακτική Αορίστου δεν έχουν στην πραγματικότητα σχέση με τις χρονικές βαθμίδες τού παρόντος και τού παρελθόντος, αλλά σχηματίζονται απλώς από τα δύο θέματα τού ρήματος, τα θέματα τού Ενεστώτα και τού Αορίστου (βλ. κ. § 104).

Οι χρήσεις της προστακτικής

Όπως ελέχθη ήδη, η Προστακτική είναι η πρωτοτυπική έκφραση τής προσταγής, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι και η μόνη ή, έστω, η πιο έντονη έκφρασή της. Δεν είναι ποτέ ιδιαίτερα ευγενική (αν και μπορεί να μετριαστεί αν συνοδεύεται από εκφράσεις όπως *παρακαλώ*) ούτε είναι όμως αναγκαστικά αγενής. Υπάρχουν μάλιστα περιβάλλοντα όπου είναι ο πιο φυσικός και, επομένως, ο πιο ουδέτερος τύπος. Είναι ο τύπος που χρησιμοποιείται στις διαταγές, σε περιστάσεις και σε περιβάλλοντα όπου υπάρχει έντονο το στοιχείο τής ιεραρχίας και τής σαφούς κατανομής ρόλων, όπως στον στρατό, στα σώματα ασφαλείας, σε ομαδικά αθλήματα και γενικά σε οποιοσδήποτε συνθήκες απαιτούν άμεση και συντονισμένη δράση. Η Προστακτική είναι ο πιο κατάλληλος τύπος στις περιπτώσεις αυτές, γιατί είναι ιδιαίτερα σημαντικό οι διαταγές και οι εντολές να είναι σύντομες και απόλυτα σαφείς, όπως συμβαίνει λ.χ. στα παραγγέλματα:

Κλίνετε επ' αριστερά!

Παύσατε πυρ!

Στοιχηθείτε!

Η χρήση της προστακτικής

Η Προστακτική είναι επίσης ο πιο ουδέτερος τύπος για οδηγίες, ιδίως για γραπτές οδηγίες (π.χ. στις συσκευασίες προϊόντων):

Αναταράξτε καλά πριν από τη χρήση.

Ανοίξτε με προσοχή το φιαλίδιο.

Διαλύστε το περιεχόμενο σε 1 λίτρο νερό.

Στην περίπτωση των οδηγιών η χρήση τύπων ευγενείας δεν θα ήταν ίσως επικίνδυνη, αλλά οπωσδήποτε περιττή και γι' αυτό η ύπαρξή τους θα ήταν αστεία:

Αν θέλετε, ανοίξτε με προσοχή το φιαλίδιο. Μήπως μετά θα μπορούσατε, αν δεν σας πειράζει, να διαλύσετε το περιεχόμενο σε 1 λίτρο νερό; (!)

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ - ΠΡΟΤΡΟΠΗ

Παράκληση

Σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία, η Προστακτική μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τη διατύπωση παράκλησης. Ο πιο χαρακτηριστικός δείκτης παράκλησης, αν και όχι ο μόνος, είναι η έκφραση (σε/σας) παρακαλώ:

Κύριοι, παρακαλώ, προχωρήστε στον διάδρομο.

Αγόρασέ μου, σε παρακαλώ, μια εφημερίδα, καθώς θα έρχεται.

Φέρε μου, αν θες, εκείνο τον φάκελλο.

Για κάτσε λίγο εδώ, μέχρι να τελειώσω αυτό που γράφω.

Αχ, δώσε μου μια στιγμή το μολύβι σου, γιατί κάτι ξέχασα να συμπληρώσω!

Ξαναπέστο λιγάκι αυτό που είπες, γιατί δεν το άκουσα.

Πολύ συχνά, όπως στα τελευταία παραδείγματα, ο μετριασμός γίνεται με επιρρηματικές εκφράσεις υποκοριστικής σημασίας (λίγο, λιγάκι, μια στιγμή).

Προτροπή

Η Προστακτική χρησιμοποιείται συχνά, όταν ο ομιλητής προτρέπει τον συνομιλητή του να κάνει κάτι. Στις περιπτώσεις αυτές η Προστακτική δεν ερμηνεύεται ποτέ ως αγένεια, γιατί η προτροπή είναι εξ ορισμού μια δραστηριότητα με ευγενικά κίνητρα. Ο ομιλητής προσπαθεί να παρακινήσει τον συνομιλητή να κάνει κάτι που θα είναι καλό για τον ίδιο, θα τον ευχαριστήσει ή θα τον ωφελήσει:

Βγες κι εσύ μία φορά να διασκεδάσεις!

Κάνε, βρε παιδί μου, ένα ταξιδάκι να ξεσκάσεις!

Φάε λίγη σούπα, θα σου κάνει καλό.

Ε, πάρε τώρα λίγες πατατίτσες ακόμα, για μία φορά δεν θα παχύνεις!

Ας σημειωθεί, τέλος, ότι η προτροπή μπορεί να εκφραστεί και με ερωτήσεις με το δεν (βλ. § 21) ή με ρήματα που έχουν σχετική σημασία:

Δεν κάνεις ένα ταξιδάκι να ξεσκάσεις;

Προτείνω να φας λίγη σούπα ακόμα, θα σου κάνει καλό.

Εγώ θα σου 'λεγα να πάρεις λίγες πατατίτσες ακόμα.

***Ευχαριστώ πολύ
για την προσοχή σας!!!***

